

TRANG PHỤC TRUYỀN THỐNG CỦA ĐỒNG BÀO X' TIÊNG, BÌNH PHƯỚC

ĐÌNH TÂM*

TÓM TẮT

Trước năm 1975, đan/dệt được người X'Tiêng coi trọng. Trang phục của họ đã vượt qua tính thực dụng để phản ánh phần nào về vũ trụ quan và nhân sinh quan, đồng thời có phân biệt nam nữ với khố và váy. Hoa văn trên trang phục phần nhiều mang giá trị biểu tượng với sự pha màu nhuần nhuyễn... làm tôn cơ thể lên (nhất là váy). Bổ sung cho trang phục là khăn đội, túi xách... Ngày nay, trang phục truyền thống thường chỉ được sử dụng trong lễ hội.

Từ khóa: trang phục, trang phục truyền thống, lễ hội

ABSTRACT

Before 1975, weaving was much considered by X'Tiêng people. Their costumes were far from practical uses to reflect cosmos and philosophy viewpoints, as well as differentiate male/female with loin-sloth/skirt. Patterns on costumes bring many symbolic values with their color mixture to highlight body (mostly skirt). Supplement to costumes is turban, handbag etc. Today, these traditional costumes are only used in festivals.

Key words: costume, traditional costumes, festival.

Tỉnh Bình Phước là địa bàn sinh sống của 41 tộc người, đồng bào X'Tiêng, Khơme, M' Nông là những cư dân sinh sống lâu đời ở Bình Phước. Tộc người X' Tiêng hiện ở Bình Phước có số dân 86.317 người. Nay, họ sử dụng quần áo như người Việt. Khố, váy ngắn, váy dài, quây, tấm đắp, túi xách, mền, địu con... truyền thống chỉ còn ở một số người lớn tuổi hoặc ở cộng đồng sử dụng trong những lễ hội lớn, như: Lễ hội Mừng lúa mới, lễ hội Quay đầu trâu, Lễ hội Đâm trâu...

Ngay từ thời xa xưa, đồng bào X'Tiêng đã tự đan/dệt cho mình những bộ trang phục. Trang phục của người X'Tiêng ẩn chứa nhiều nét hoang dã của một cư dân sinh sống lâu đời ở núi rừng Bình Phước. Truyền thuyết kể lại rằng, ngày xưa người X' Tiêng chưa biết quần cái xà rồng, chỉ biết lấy lá cây để che thân, cái gió cái nắng làm khô đen cả người, ông trời nhìn thấy thương quá mới cho ba ông tiên xuống dạy cách trồng cây lấy sợi, cách làm khung, dệt vải, từ đó người X' Tiêng mới có cái khố, cái xà rồng để mặc. Biết ơn trời đất nên người X' Tiêng thường lấy màu đỏ của mặt trời và màu đen của núi, màu xanh của cây lá, làm màu chủ đạo cho các trang phục truyền thống.

Trước năm 1975, đồng bào X'Tiêng rất coi trọng nghề dệt vải, vừa để phục vụ nhu cầu cuộc sống hằng ngày vừa để trao đổi sản phẩm với các dân tộc sinh sống trong vùng. Câu hát: "Đàn ông không biết làm xá lấy gì mà mang/Đàn bà không biết đan lấy gì mà đắp", đã in sâu vào trong tiềm thức của mỗi một thế hệ người đồng bào X' Tiêng. Trang phục truyền thống của đồng bào X'Tiêng phản ánh nhân sinh quan, thế giới quan về đất trời, vạn vật cũng như phong tục tập quán, sinh hoạt của cộng đồng. Loại trang phục cổ xưa nhất của cộng đồng tộc người X' Tiêng được làm từ những vỏ cây lành tính, không độc. Người X'Tiêng tìm chúng trong rừng, bóc lớp vỏ xơ phía trong, cắt thành từng tấm, đập dập, ngâm ở suối lâu ngày để chỉ còn lại xơ trắng muốt, sau đó họ phơi khô và may thành áo bằng sợi mây rừng.

Cũng giống như các tộc người sinh sống, cư trú trên khu vực Trường Sơn - Tây Nguyên, trang phục truyền thống của người X'Tiêng cũng có sự phân chia theo giới tính nam, nữ cũng như mục đích sử dụng (thường nhật, lễ hội...) và có sự phân chia đẳng cấp giàu, nghèo. Với người đàn ông X'Tiêng, chiếc khố là trang phục truyền thống của họ. Khố thường có chiều dài 1,5-2m, rộng khoảng 25 - 40cm, giá trị của khố được thể hiện trên hoa văn và kiểu đan. Thể hiện trên trang phục chủ yếu là hoa

* Bảo tàng tỉnh Bình Phước

văn hình học, như: hình tam giác, hình vuông, hình thoi, kể cả hình người... tương ứng với nhu cầu và đẳng cấp. Trong những dịp lễ hội người đàn ông X' Tiêng thường mặc khổ dài từ 2m - 5m, rộng 30cm, hai mảnh trước và sau phủ tận mắt cá chân. Khổ dài thường dệt bằng vải bông, hoa văn trang trí được làm từ chỉ màu, hạt chì, hạt cây và đính thêm lục lạc bằng đồng ở viền. Để có một tấm khổ dài, người phụ nữ X' Tiêng cùng với khung dệt thô sơ phải mất ít nhất một vài tháng cặm cùi mới dệt xong chiếc khổ để sử dụng trong sinh hoạt cũng như trong mỗi dịp bon, sóc tổ chức các nghi lễ.

Khi đàn ông X' Tiêng mặc khổ, một tay giữ một đầu khổ ở phía trước bụng, phần còn lại luồn qua hai chân ra phía sau, vòng lên phía hông phải, quấn quanh bụng và luồn qua mảnh khổ phía trước hai vòng, phần còn lại sẽ được giặt ngược lên giữ phần khổ đi qua hai chân với các vòng quấn phía trên, sau đó thả xuống phía sau tạo thành hai mảnh vải che trước và sau.

Ngày xưa, người phụ nữ X' Tiêng thường để ngực trần, mặc váy hở hoặc váy kín, khi trời se lạnh họ quấn thêm tấm váy ngắn lên nửa người để tránh cái se lạnh của núi rừng Nam Trường Sơn. Trong lễ hội hoặc khi có khách lạ vào làng, phụ nữ X' Tiêng thường mặc kiểu váy dài quấn cao quá ngực, mép dưới phủ đến cổ chân hoặc váy ngắn cùng với áo. Váy hở được tạo ra từ tấm thổ cẩm có kích thước chiều ngang 1 - 1,2m, chiều dọc 0,8 - 1m, khi sử dụng váy được cuốn quanh vùng eo, hông sau đó giặt phần nút của tấm thổ cẩm vào cặp váy.

Váy kín của người phụ nữ X' Tiêng được may rất đơn giản, họ sử dụng tấm vải dệt dài chừng 1,5m, rộng khoảng 50 - 60cm, để nguyên, quấn vào phần dưới người hoặc gấp đôi lại may thành hình ống, tùy thuộc vào kích thước từng người mà người dệt thổ cẩm ướm chừng cho phù hợp. Khi mặc, họ kéo cho vừa lưng, lấy phần dư ra lộn lại và nhét vào thắt lưng, dùng dây thắt váy thắt lại. Bên cạnh hai loại váy hở và kín, người phụ nữ X' Tiêng còn có loại váy dài dùng để quấn quanh từ ngực trở xuống. Để cố định chiếc váy trên cơ thể, phụ nữ X' Tiêng còn dùng đến dây thắt được dệt bằng sợi vải, rộng khoảng 3cm - 4cm, dài theo ước định, được dệt khá công phu, bền chắc, thường có màu trắng, màu nguyên thủy của sợi bông, chen lẫn những hoa văn (hạt cườm) nhỏ màu đen nhạt. Hai đầu dây thắt váy thường có tua rua để kết những sợi cườm. Khi thắt váy, người mặc giữ một đầu sợi dây bên hông chừa ra một khoảng dài chừng 10cm, sau đó, quấn hai vòng qua trước bụng ra sau lưng, đè lên đầu dây

đang giữ và giặt phần còn lại vào phía hông bên kia, dưới các vòng dây đã quấn. Hoa văn trên trang phục thường được tạo theo dải nằm ngang, các dải hoa văn chính với độ rộng không đồng đều, lớn nhất và cũng tập trung nhất là dải gần gấu váy, số còn lại được phân giữa váy và sát mép trên. Các đồ án trang trí bằng chỉ màu kết hợp tạo nên những khung dải rực rỡ trên nền sẫm của váy, chen với nó là hệ hoa văn phong phú được làm từ kỹ thuật kết cườm trắng.

Trang phục của người phụ nữ dùng trong lễ hội có hoa văn cầu kỳ, được tạo bởi các hạt chì hay cườm trắng, bên dưới gấu, viền thường đính thêm tua hạt chì, lục lạc bằng đồng để sau bước nhảy múa cùng vũ điệu cồng chiêng các chuông nhỏ lại vang lên những âm thanh vui tai, tạo nên không khí tung bừng cho lễ hội.

Hiện nay, trong vấn đề trang phục, nếu so với nam giới thì trang phục của người phụ nữ X' Tiêng đầy đủ về chủng loại áo, váy ngắn, váy dài, dây thắt lưng, túi xách, khăn đội đầu hay chiếc váy dài quấn từ ngực xuống.

Tuy là hình ảnh đầu tiên để nhận diện về văn hóa tộc người, nhưng trang phục lại là cái dễ dàng biến đổi. Gần đây, một số nơi, nghề trồng bông - dệt vải và may thành áo của tộc người X' Tiêng xưa gần như bị loại bỏ trước sự xuất hiện của nhiều loại sợi vải hiện đại mà người ta dễ dàng có được. Bộ phận người X' Tiêng đặc biệt là lớp trẻ sống gần với người Việt, đã có dấu hiệu già từ nghề dệt trong hoạt động thủ công nghiệp của mình và sử dụng sản phẩm may mặc, mẫu mã đa dạng của người Việt. Những bộ váy áo truyền thống, những tấm đắp, quây, khổ, túi xách, địu con, khăn đội đầu... sẽ chỉ còn lại thấp thoáng trong các lễ hội truyền thống, ở những người già, mà ngày mai, chính họ cũng không biết những vật dụng ấy có còn được sử dụng không.

Nếu một lần có dịp đến với Bình Phước, tới các bon, sóc, của người X' Tiêng, trong những dịp lễ hội truyền thống, như: Lễ ăn mừng được mùa, Lễ ăn mừng lúa mới, Lễ hội Đâm trâu... từ những người già đến các em nhỏ X' Tiêng đều mang trên mình bộ trang phục với những hoa văn, sắc màu rực rỡ trên nền vải thổ cẩm như những đoá hoa khoe sắc giữa núi rừng đại ngàn, tất cả đã làm nên một bức tranh văn hoá X' Tiêng ấn tượng và thật khó quên./.

Đ.T

(Ngày nhận bài: 24/10/2014; Ngày phân biện đánh giá: 15/11/2014; Ngày duyệt đăng bài: 25/11/2014).